

P É N T E K I M R E

Megz/csavart illúziók

OROSZ ISTVÁN : PARADOXONOMETRIA CÍMŰ
KIÁLLÍTÁSA A ZALAEGERSZEGI VMK GÖNCZI
GALÉRIÁJÁBAN

Az ember, ha a mai magyar grafikához nyúl, óhatatlanul keresi az előzményeket, a szakmai irányultságot, az elődök teljesítményét, hisz a kortársaknak volt honnan méríteniük. Ahogy tájékozódtam, végignéztem a *Magyar Képzőművészet a 20. században* című kötetet, s kissé csalódnom kellett. A festészet mindent vitt: a grafikáról alig esett szó. No, de szerencsémre forgatni szoktam Supka Magdolna *A drámai groteszk* címmel kiadott, válogatott tanulmánykötetét, s bőven találtam anyagot grafikánk utóbbi évtizedeiről.

A korábban említett kötetben, a Fekete-fehér cikkben rábukkantam egy kis okfejtésre a grafika mibenlétéről. Engedtessek meg ebből néhány sort idézni: „Minden festő rajzol is. Rajzai többnyire vázlatként szerepelnek. A grafikus azonban úgy rajzol, a végleges mű igényével, hogy eleve nem is számol a festészet eszközeivel. De úgy nem számol, hogy nem tartja többnek a festészet lehetőségeit. Az az igénye, az alkata, hogy fekete-fehérben, megszorított feltételekkel – civil nyelven: kerek perec – mondja ki önmagát.”

És itt van valami, ami témámra vonatkozik: „De manapság a grafikához is egy igen jelentős tényező tartozik – miként az élethez –, a technikai eljárások sokfélesége. Világos, hogy a képzőművészeknek is élniük kell ezzel a korszerű lehetőséggel. Ezzel együtt merül fel azonban az a veszedelmes pillanat, amikor a bűvészinas elfelejtí a varázsigét – és a művészet áttoppán a bravúr és bűvészkedés területére. A mezsgye azonban kontrollálható.”

Ez a kis elmefuttatás Orosz István zalaegerszegi kiállításán jutott eszembe. A VMK Gönczi Galériája rendezett neki tárlatot januárban és februárban, Paradoxonometria címmel. Orosz Istvánt nem kell bemutatni. Egyesek „reneszánsz figurának” állítják be, és nem is alaptalanul. A kisfilmek, a plakátok, a grafikák meghozták neki a legnagyobb elismerést, a Kossuth-díjat és tavaly a Nemzet Művésze címet. Már-már zavarbaejtő az a felkészültség, amivel birtokba veszi a világot. Minden vonala él, pontos, talál, ha ráközelít valamire, annak egyszerre látszik a színe és visszája. És eszünkbe juthat a „bravúr” és a „bűvészkedés” is. S talán érdemes azon is elfilozófálni, miért nem erről van szó? Honnan az az őszinte rácsodálkozás a tárgyra, amit górcső alá vesz? Honnan az merészség, amivel optikai trükkjeit az orrunk alá dugja. (S közben az sem feledhető, hogy adott esetben ez a briliáns elme és kéz tud gyilkos gúnyval, ironiával is fogalmazni, sőt, politikai tényezővé válni.)

De maradjunk a vizuális trükköknél. Az illúzió nem más, mint érzéki csalódás. Félreértelmezés. Többletlátás, ott, ahol csak egy van. És még egy dolog, amit nem találtam a szakirodalomban: a meglepetést. Orosz István képei meglepetést keltenek. A logika és az értelem együtt rázza fel a szundikáló tudatot. Persze, az a művész tehetsége, titka, hogy miként és hogyan válnak bizonyos vonalak, ábrák, kompozíciók meglepetést kiváltó tényezőkké? Orosz István grafikáiban az a szép és mosolyt kel-tően mulatságos, hogy ezt a félreérthetőséget nem csak kreálja, felfedezi: számára a látvány, ami a szem(e) elé kerül, „kiadja” a maga rejtett kódját. És a megfejtést a mű-vész adja át nekünk, mintegy tálcán kínálva. A kevesebből képes többletet kifacsarni, ehhez megvannak az eszközei, ötletei, elképzelései. (Ezért szeretjük őt annyian.) És ettől kezdve, ez a világ tele van ki nem fejtett titkokkal, vagyis meglepetésekkel. Per-sze, használhatjuk még a leleplezést, kitalálást, ami az illúzióval együtt jár. De mehe-tünk tovább is: a rejtvények felé. Orosz István csábít – optikailag – bennünket. Egerszegi kiállításán elcsábít egy oszlopcsarnokba, ahol birkák bolyonganak, de az oszlopokkal valami baj van. Sehoggy sem akarnak elkülönülni egymástól. Egymásba folynak, egyik a másikba. (*Santo Stefano Rotondo*). S előttünk magasodik Babel tor-nya, a maga talányos szerkezetében. A *Gömb* hasonló konstrukció, nincs megfogható határoltága. Az ember nélküli építmény-torzók, játékok, zárványok meg akarják ha-ladni önmagukat, kis helyezkedéssel megtaláljuk a megfelelő szöveget, ahonnan te-kintve előtűnik az optimális nézet. A *Vizgyűrűk* ugyancsak az antik oszlop nézetével játszanak el, amikor is középtűt a szilárdból folyékony lesz, a kő megrogy, majd vissza-áll a szilárdság. Sokszoros tűnődésre ad okot a *Fal* sorozata. Ezek a befejezetlen, kö-zépkorias momentumok a maguk megtekerttségével kápráztatnak el, a súlyos anyagból készült labirintusok, amelyek ott lebegnek a térben, s még a fücsomók is kinőnek a réseken, a hihetőség kedvéért. A *Perspektíva* a vasúti síneket állítja bele a szenvedelmes tanulmány pózába, amelyek a végtelenben (igenis) találkoznak.

A rinocérosz – az egy külön ügy. A rómaiak óta nem látott állatot Dürer némi vázlatok és elbeszélés után rajzolta meg. Azóta is a képzőművészet emblémája lett ez az állat, amely jó háromszáz évig elfoglalta a helyét az európai kultúrtörténetben. Orosz István is több rajzán megjeleníti a talányos hírű állatot, például a *Rinocérosz I.-II-ön*, amely részekre bontja – posztmodern gesztussal – az eredeti példányt, így hódolva Dürer emléke előtt. A téma virtuóz feldolgozása a *Rinoceros Insula* és a *Ri-noceros Labirintus* – melyen egy grafikai minta lesz a naturalista állatábrázolásból. A *Camera obscurán* pedig fordul a kocka: a rinocérosz leselkedik a lyukon át, hogy meg-pillantsa önmagát a kivetülő képen.

Az ember és grafika! Orosz István ezen a téren sem adja fel talányosságát. Olykor beleépíti a figurát a furcsa kompozícióba, máskor a tűnődésre teremt alkalmat, okot. Ezek egyike a bravúros rajzsorozat, *A hét főbűn*. Távolról nézve mindegyik rajz egy koponyát jelenít meg, közelről azonban az egyház által kanonizált bűnök szereplői tűnnek elénk. A miniatűr jelenetek az emberi gyengeségnek precíz ábrázolásai, ka-rakterisztikus alakokkal, szituációkkal, arckifejezéssel. A főnézetben találjuk a *Könyv-tár* című rajzokat, amelyek egyrészt ki-beforduló épületsarkokról is szólnak, de a

szereplők, az olvasók valódi elvarázsolt személyek, akik a könyvek hatása alatt révedeznek.

Találunk néhány plasztikát is a kollekción, az anamorfózisokat, tárgyakat, amelyek egy-egy optikai trükk segítségével nyerik el valódi alakjukat, a középre helyezett tükröfényesre csiszolt fémrúdon. (*Valentin Fernandes anamorfózis, Sakk anamorfózis, Atlantis anamorfózis*) Egy nagyobb méretű fa plasztika a színezett facsomók megtévesztő kötését példázza.

Két műről kell még feltétlen szólni. Mindegyik Orosz István tájékoztatójáról, művészeti előzményeiről szól. *Piranesi Budapesten és Escher Itáliában*. Egy biztos: Piranesi vedutái feltétlenül hatottak a grafikusra, s Escher – holland mester – szintén befolyásolta Orosz grafikai elképzeléseit. Én még hozzátenném Somogyi Győzöt is, aki a hatvanas-hetvenes években egy új hangot szólaltatott meg a magyar grafikában.

Kováts Gergely (Armagazin/2011./5.sz) a következőket írja Orosz Istvánról:

„Manierizmus és illúziók – Orosz István életművének gerincét autonóm művészi munkái képezik. Metszeteket idéző rajzstílusa már a főiskolán kialakult, és egész munkásságát végigkísérte. A fényképszerűen részletes rajzok a Monarchia korabeli természettudományos könyvek, lexikonok és útleírások ábráira, a századforduló illusztrációira emlékeztetnek. A manierisztikus formanyelv a könyvek iránti régi rajongáshoz vezethető vissza; Orosz a főiskola ideje alatt is rendszeresen járta az antikváriumokat ritka, század eleji könyvek után kutatva.

Az enciklopédiák és lexikonok illusztrációiban megbíznak az olvasók, így a művész szerint az ilyen stílusú grafikákkal könnyebben 'vezetheti meg' a nézőt a csalóka illúziókat keltő képjátékok esetében, amikkel előszeretettel lép a közönség elé. A hetvenes évek elején ismerte meg M. C. Escher munkásságát, amely nagy hatást gyakorolt rá. A két művészt gyakran hasonlítják egymáshoz; Orosz mentorai között emlegeti a rokon lélek holland grafikus egy máig élő munkatársát és barátját, Bruno Ernst matematikust is.”

A szerző itt természetesen veszi a „manierizmus” szót, nem magyarázza meg. Ami a könyvekre vonatkozó célzását illeti, az teljességgel alaptalan. Bárdosi József: *Évek és képek* című könyvében is megtaláljuk a szót, „neomanierizmus” formában. Nos, *Hauser Arnold: A modern művészet és irodalom eredete – A manierizmus fejlődése a reneszánsz válsága óta* című könyvében találunk forrásokat, ami részint Orosz Istvánt is érinti. A művészettörténész az 1520 körül élt olasz festők, mint Pontormo, Rosso, Van Bronzino munkásságát elemezve jut arra, hogy a modern művészet a manierizmusban gyökerezik. Az említett festők munkáiban a reneszánsz szerkezeti egységével szemben a töredezettség, a középpont eltolása, a mesterkélt vonásai erősödnek meg. Ez a fajta epizodikusság oldottabbá teszi a képet, és minden eszközzel – élénk színek, megnyújtás – a spiritalizálódás folyamatát erősíti meg. A tér kitérő és elbizonytalanodik. Az ornamentális formák követése pedig új rendszerbe szervezi a képet.

Ha eddig fontos szerepet tulajdonítottunk a meglepetésnek, most szólnunk kell az elbizonytalanításról. Egerszegi kiállításának képei közül a *Fal* sorozat építményutáinzatai éppen erről szólnak. A térben lebegő súlyos alakzatok sora éppen ezt szolgálja. Ezt illusztrálják a sarokházak ide-oda billenő nézetei, az anamorfózisok csapdái, a régiesítés, a labirintusokban tétovázó tekintetek. Talán a spiritualizálásra kevesebb a példa, pedig ez is fontos része a manierista művészetnek.

S ha már itt tartunk: nehéz eligazodni Orosz István sokrétű munkásságában. Ő sorozatokban, nagy léptékű megoldásokban gondolkodik, ám egy kisebb bemutatón, galériában csak részleteket tud bemutatni – az egészből. Ezek a „darabok”, válogatások, összetételek csak érzékeltetik, sejtetik az eredeti műegészek teljességét. Ám a nézőnek be kell érnie ennyivel. Azaz hogy mégsem: a neten található – némi kárpótlást, a különböző galériák árusításra feltett kollekciójában vagy régi tárlatok fennfelejtett képanyagában.

Jó, hogy elhozta a művész ezt az igényes, szellemes, izgalmakkal teli képi kalandozást a zalai végekre, kell a felrissülés, az új inspiráció, a betekintés a kortárs műhelyekbe.

Az Egerszegre elhozott képek arra biztatnak, hogy járjunk Orosz István nyomába: jó irányt követünk, az biztos.

